

การศึกษาวิธีจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา A study of funeral patterns in Buddhist scripture

สุนทร สุทธิทรัพย์วิมล¹

Sunthorn Sukhsaptaweephol

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhachinaraj Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและเพื่อวิเคราะห์วิธีจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการวิจัยพบว่า วิธีการจัดงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาศึกษาได้จากการจัดงานศพของพระพุทธเจ้า พระเจ้าสุทโธทนะ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ นามสิริมา และนางสุทตติ ซึ่งมีลักษณะร่วมกันคือความเรียบง่าย ไม่มีความซับซ้อน ไม่มีรูปแบบของพิธีที่ชัดเจน ในส่วนของการจัดการศพนั้นมี 3 ประเภท คือ การเผาศพ การฝังศพ และการทิ้งศพ วิธีที่พบมากที่สุดคือการเผาศพ ส่วนการฝังศพนั้นพบน้อยมาก สำหรับวิธีการทิ้งศพนั้นเป็นวัฒนธรรมของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะกลุ่มวรรณะต่ำ เพราะไม่ต้องใช้เงินในการประกอบพิธี พระพุทธเจ้าได้อาศัยศพที่ถูกทิ้งนั้นมาเป็นอุบายในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัท เช่น ศพของนางสิริมา เป็นต้น รูปแบบการจัดงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงเรียบง่ายและเป็นอุบายสำหรับสอนธรรมได้อีกด้วย

คำสำคัญ: การจัดงานศพ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This study was a documentary research. The purposes were 1) to study the funeral patterns in Theravada Buddhist scripture, and 2) to analyse the funeral patterns in Theravada Buddhist scripture. The results showed that the funerals in Buddhist scripture of Suddhodana, Phra Saributr, Phra Mokallana, Sirima and Sutatti were simple with no specific patterns. There were three types of funerals; cremation, corpse burial and exposure of the corpse. The most popular pattern was cremation. The least popular pattern was corpse burial. Exposure of the

¹ Received : August 29, 2018, Revised : March 10, 2019, Accepted : May 5, 2019

corpse was Indian culture in Buddhist era especially among the lower caste since no money was needed during the ceremony. Buddha used the corpse to teach the four Buddhist company such as Sirima's corpse. Therefore, the funeral patterns in Buddhist scripture were simple and used to teach Buddhist principles.

Key words: funerals, Buddhism

บทนำ

การจัดงานศพเป็นวัฒนธรรมประเพณีสำหรับผู้ตายที่มีมาอย่างยาวนาน แต่ละสังคมวัฒนธรรมจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ในประเทศไทยงานศพนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมให้เกิดเป็นประเพณีและรูปแบบเชิงพุทธ แต่เมื่อผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นทำให้รูปแบบการจัดงานศพมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป เช่น การจัดงานศพในชนบทภาคเหนือนิยมแห่ศพไปจนถึงป่าช้า ในชวชนมีแขกที่มาร่วมงานและภิกษุสามเณรเดินนำ และมีประเพณีบวชเณรหน้าศพ ให้สามเณรที่บวชนั้นจับด้ายจูงศพอยู่หัวแถว ส่วนชวชนนั้นจะนำหน้าด้วยคนถือธงสามชาย (ตุงสามหาง) ถุงข้าวต่วน หม้อไฟ เป็นต้น² ความเชื่อเกี่ยวกับงานศพบางอย่างที่ปรากฏในสังคมไทย เช่น วันที่จะทำการประชุมเพลิงนั้นโบราณ นิยมว่า ช้างขึ้นให้เผาวันดี ช้างแรมให้เผาวันคู่ ห้ามเผาศพวันศุกร์ ถ้ามีพระในวันเสาร์ก็ห้ามเผาในวันอังคารโดยในวันช้างขึ้นวันดี ช้างแรมวันคู่เป็นวันคน เเผาผีช้างขึ้นวันคู่ ช้างแรมวันดี เป็นวันเผาคน³ในปัจจุบันการจัดงานศพมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก จากความเรียบง่ายกลายเป็นความยุ่งยากจนมีคากล่าวว่า คนตายชายคนเป็น พระทอโท กัสปะ กล่าวว่าการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย มีการปรับเปลี่ยนด้านองค์ประกอบเพื่อเกิดความสะดวกในการจัดหาเช่นเครื่องประกอบพิธีบูชา บวงสรวง บางอย่างที่เคยกำหนดให้เป็นเครื่องพิธีเช่นบวงสรวง แต่ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ได้เจริญมากขึ้น จึงต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความเหมาะสม จึงนำสิ่งที่มาทดแทนกันได้มาเป็นเครื่องประกอบพิธี บูชาบวงสรวงแทน บางอย่างเคยผลิตใช้เองก็จัดซื้อหาตามท้องตลาด⁴ ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายตามมาอีกเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาของอารดา ฉิมมากูรพบว่า มูลค่าตลาดในการประกอบงานศพแบบทานิยมไทย ตามหลักพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

² สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 140

³ พหล แก้วเขียว, **ฌาปนกิจ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมมิก จากัด, 2545), หน้า 33.

⁴ พระทอโท กัสปะ, "พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า บทคัดย่อ.

⁵ อารดา ฉิมมากูร, "ธุรกิจรับจัดงานศพออนไลน์", **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2550), หน้า 1.

⁶ รายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) 42/150-252.

⁷ รายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) 41/501-502.

นั้นมีมูลค่า สูงกว่า 400 – 1,000 ล้านบาทต่อปี⁵ ซึ่งเป็นจำนวนที่สูงมาก การจัดงานศพดังกล่าวข้างต้นมีความแตกต่างจากรูปแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง เพราะรูปแบบในสมัยพุทธกาลนั้นมีความเรียบง่าย ไม่ได้มีพิธีกรรมที่มากล้นซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน เนื่องจากการจัดศพตามคติความเชื่อของคนอินเดียในสมัยนั้นทำกันอย่างเรียบง่าย ประหยัด มีเพียงการทิ้งศพและเผาศพเท่านั้น โดยไม่มีพิธีรีตองหรือเครื่องเช่นบุชางานศพที่ซับซ้อนสิ้นเปลือง ส่วนการฝังศพนั้นปรากฏพบน้อยมาก ดังกรณีศพบุตรของนางกิสาคโคตรมีก็เพียงทิ้งไว้ในป่าเท่านั้นเอง⁶ ส่วนเรื่องการฝังศพนั้นปรากฏในเรื่องของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา⁷

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พร้อมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นรูปแบบ ขั้นตอนของการจัดงานศพ เพื่อให้เป็นแนวทางในการจัดงานศพที่เหมาะสมในสังคมชาวพุทธต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์วิธีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยอาศัยพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษา พร้อมทั้งค้นคว้าเพิ่มเติมจากอรรถกถา และเอกสาร ตำราทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีเนื้อหาครบถ้วน สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
2. วิเคราะห์รูปแบบการจัดงานศพที่ค้นพบในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นเกี่ยวกับวิธีการ ขั้นตอนของการจัดงานศพ
3. รายงานผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่ผ่านการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และเผยแพร่งานวิจัยแก่สาธารณชนต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยเฉพาะพระไตรปิฎก และอรรถกถา ผลการวิจัยสรุปแยกตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก ผู้วิจัยพบว่าในสมัยพุทธกาลนั้นได้มีการจัดงานศพของบุคคลต่างๆ แตกต่างกันไป ที่น่าสนใจในบทความนี้เป็นตัวอย่างการจัดงานศพ 4 ระดับ คือ งานศพของพระพุทธเจ้า งานศพของกษัตริย์ งานศพของพระสงฆ์และงานศพของสามัญชน มีรายละเอียด ดังนี้

(1) การจัดงานศพของพระพุทธเจ้า

การจัดงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้านั้น ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ความว่า ก่อนปรินิพพานนั้น พระอานนท์ได้ถามถึงการปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระว่าจะทำอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ให้แจ้งข่าวแก่พวกมัลลกษัตริย์ทราบ เมื่อทราบแล้ว พวกมัลลกษัตริย์จะได้รับเป็นธุระหน้าที่ในการจัดการพระบรมศพ โดยเจ้ามัลลกษัตริย์จะได้ประกอบพิธีตั้งเช่นพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

ทรงให้ใช้ผ้าใหม่ห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วห่อด้วยสาลีบริสุทธิ์แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทาโดยวิธีนี้จนห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้าด้วยผ้าและสาลีได้ 1,000 ชั้น แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็ก เติมด้วยน้ำมันเต็มราง แล้วใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบ แล้วทาจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วยกพระสรีระของพระพุทธเจ้าขึ้นสู่จิตกาธาน จากนั้นจึงอัญเชิญพระสรีระของพระพุทธเจ้าสู่จิตกาธาน ได้เคลื่อนขบวนพระบรมศพไปทางทิศเหนือของเมืองแล้วออกสู่ประตูด้านทิศตะวันออก ในขบวนมีการพ่อนราชันรับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้ และของหอมอันเป็นทิพย์ เสร็จแล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลลทางทิศตะวันออกของเมือง⁸ หลังจากพระเพลิงได้ไหม้พระบรมศพแล้ว ได้นำน้ำหอมล้วนๆ มาดับจิตกาธาน หลังจากนั้นได้เก็บและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ตามสถานที่ต่างๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสักการะต่อไป

(2) การจัดงานศพของกษัตริย์

การจัดงานศพของกษัตริย์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ กรณีของการจัดงานศพของพระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์เสด็จสวรรคตท่ามกลางคณะสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในฐานะพระพุทธบิดา เพื่อสวรรคตแล้วพระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้จัดการพระศพด้วยพระองค์เอง โดยทรงมอบหมายให้พระมหากัสสปะเถระเป็นผู้เตรียมจิตกาธานและสถานที่ถวายพระเพลิง เมื่อพระ

⁸ ที.ม. (ไทย) 10/230/173-174.

มหาเถรทาจิตกาธานเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าทรงประกอบพิธีสงฆ์หน้าพระบรมศพ โดยทรงยกพระเศียรศพพระบิดาด้วยพระหัตถ์ของ พระองค์เอง ทรงน่าน้ำสุคนธสังพระบรมศพ เสร็จแล้วทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่ลงในหีบแก้ว ยกขึ้นสู่จิตกาธาน พระอมรินทร์อิราชกัทาทาประทักษิณพระบรมศพรอบจิตกาธาน จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วยพระองค์เอง แล้วเปิดโอกาสให้เหล่าเทพดา พระเถระและพระนางมหาปชาบดีโคตมีรวมถวายพระเพลิงเป็นลำดับต่อไป⁹

(3) การจัดงานศพของพระภิกษุ

งานศพพระภิกษุในสมัยพุทธกาลที่ยกมาเป็นตัวอย่างในงานวิจัยนี้เป็นการจัดงานศพของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พระเถระทั้ง 2 เป็นพระอัครสาวกและบริณีพพานก่อนพระพุทธเจ้า เนื้อหาส่วนใหญ่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา พระสารีบุตรนั้นเมื่อทราบว่าจะนิพพานในอีก 7 วัน จึงเลือกไปแสดงธรรมโปรดมารดาและนิพพานในท้องที่ตนเองเกิด หลังจากท่านนิพพาน มารดาของท่านได้เตรียมการจัดการสรีระของท่าน โดยให้สร้างเรือนยอด 500 หลัง เรือนรับรองอีก 500 หลัง ท้าวสักกเทวราชให้สร้างอีก 1,000 หลัง รวมเป็น 2,000 หลัง นอกจากนั้นนางเวรตีได้ทำเสาดอกไม้ทองประดับอีก 3 ต้น มีมหรสพตลอด 7 วัน เมื่อครบ 7 วันแล้วได้ทำเชิงตะกอนประดับด้วยแก้ว 99 ชนิด จึงยกสรีระของพระสารีบุตรเถระขึ้นเชิงตะกอนและประชุมเพลิงด้วยหญ้าแฝก (บางตำราบอกว่าประชุมเพลิงในวันรุ่งขึ้นโดยมีมหรสพ) เมื่อประชุมเพลิงเสร็จพระอนุรุทธเถระได้นำหอมดับเชิงตะกอน พระจุนทะได้เก็บธาตุและนำไปถวายพระพุทธเจ้าพร้อมบาตรและจีวรของพระสารีบุตร¹⁰ พระพุทธองค์โปรดให้ก่อเจดีย์ บรรจุอัฐิธาตุของพระสารีบุตร ไว้ ณ ที่พระเชตะวันมหาวิหาร สำหรับภริยาของพระโมคคัลลาเถระนั้น หลังจากท่านถวายบังคมลาพระบรมศาสดาแล้วได้นิพพาน ณ ดงในกาฬศิลาประเทศ ชาวเมืองได้บูชาท่านด้วยของหอม มาลาเครื่องอบและจันทน์จूरณ สร้างจิตกาธานด้วยไม้จันทน์แดงสูง 99 ศอก หลังจากประชุมเพลิงเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าให้สร้างเจดีย์บรรจุธาตุของท่านไว้ที่ขุมประตูประเวฬุวันวิหาร¹¹

(4) การจัดงานศพของสามัญชน

การจัดงานศพของชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ปรากฏมากนัก อาจเป็นเพราะไม่ใช่สาระหลักของพระไตรปิฎก แต่เท่าที่มีการกล่าวถึงพอนามาเป็นตัวอย่าง เช่น การจัดงานศพของนางสิริมา ผู้เป็นน้องสาวของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เดิมนางสิริมาเป็นหญิงงามเมืองที่มีความงามดงามมาก มีค่าตัวสูงถึงคืบละ 1,000 กหาปณะ ความงามของนางทำให้พระหนุ่มรูปหนึ่งหลงรักจนอาพาธ เมื่อนางสิ้นชีวิตพระพุทธเจ้าจึงให้นำศพของนางไปไว้ที่ป่าช้าผิติดิบนาน 4 วัน ศพนางเริ่มขึ้นอืด หมูหนอนซอนไซตามร่างกาย พระพุทธเจ้าจึงให้พระราชาประกาศให้

⁹ สมเด็จพระปรมาณูชิตชินโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: อานวยการสำนักพิมพ์, 2534), หน้า 311-312.

¹⁰ ส.มหา. (ไทย) 19/379/232.

¹¹ ดูรายละเอียดใน อรรถกถาสรรกัษดา

คนทั้งหลายมาชุมนุมกันเพื่อพิจารณาศพของนางสิริมา ไม่ปรากฏต่อไปว่ามีการเผาหรือฝังหรือทิ้งไว้เช่นนั้นในป่าช้าผีดิบ มีเพียงแต่พระพุทธรูปเจ้ากเอาร่างของนางสิริมาเป็นอุทธรณ์แสดงธรรมถึงความไม่เที่ยงของสังขารเท่านั้นเอง¹²

กรณีของนางสุทัตตี หลานสาวของนางวิสาขาอุบาสิกา ผู้มีหน้าที่ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนนางวิสาขาได้สิ้นชีวิตลง นางวิสาขาได้จัดการงานศพโดยให้นาร่างของเธอไปฝัง¹³

2. วิเคราะห์รูปแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

จากกรณีตัวอย่างวิธีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะพบลักษณะร่วมกันของการจัดงานศพคือความเรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตองอะไรเกี่ยวกับงานศพ แต่หากเป็นศพของพระเถระหรือพระราชาก็ได้รับเกียรติยศให้จัดพิเศษกว่าคนทั่วไป อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่ามีการจัดงานศพอย่างเป็นทางการ ส่วนมากเป็นไปตามลักษณะของพื้นที่และฐานะของบุคคล โดยสรุปแล้ว การจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมี 3 วิธี ดังนี้

1. การเผาศพ เป็นวิธีการจัดงานศพที่พบมากกว่ากรณีอื่น โดยจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีการจัดงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า และตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้นนั้นล้วนแต่จัดการงานศพด้วยการเผาทั้งนั้น นอกจากนั้นในอรรถกถายังได้แสดงวิธีการเผาศพไว้อีก เช่น กรณีของพระจุลกาลที่อาศัยอยู่ในป่าช้า ซึ่งมีนางกาลีเป็นผู้ทำหน้าที่สัปเหร่อ เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ญาติจะนำศพมาที่ป่าช้า จ่ายเงินจ้างสัปเหร่อให้ทำหน้าที่เผา นางกาลีสัปเหร่อได้อธิบายขั้นตอนการปลงศพ โดยเริ่มจากการยกศพขึ้นเชิงตะกอนแล้วตีไฟ หากศพยังไม่ไหม้หมด จะเอาขอเกี่ยวลากศพออกมาวางไว้ภายนอก ทอนด้วยขวาน ฉือนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้วใส่ไปนไฟอีกครั้ง¹⁴ ในอุรคชาตก ได้กล่าวถึงวิธีการเผาศพที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ ญาติพี่น้องนุ่งห่มผ้าขาว ประดับศพนั้นด้วยดอกไม้และของหอม นาฬีนมารวมกันก่อเป็นเชิงตะกอน จากนั้นจึงยกศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนนั้นแล้วจุดไฟเผา

ธรรมเนียมการเผาศพของคนอินเดียนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ว่า ไม่มีอะไรมาก เพียงแต่เอาผ้าห่อศพ มีไม้ทาแคร่หาม ไม่ได้พิเศษหรือสวยงามแต่อย่างใด เป็นแต่ตัดไม้มาทากามเป็นคนๆ ไป คนที่ไปส่งศพนั้นมีแต่ผู้ชายทั้งนั้น เมื่อศพมาถึงท่าน้ำ [หมายถึงท่ามณิกรรณิกาขาดริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมืองพาราณสี] จะนำศพวางริมฝั่งก่อน รอมีพื้นที่ว่าง ก่อนจะเผาจะนำศพตมลง ในแม่น้ำคงคา จุ่มยกๆ ให้ครบ 5 ครั้ง จากนั้นจึงนำศพไปวางบนกองฟืน เดินวน 3 รอบบ้าง 5

¹² พระพุทธโฆษาจารย์ เรียงเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตรวจชำระ, ธรรมปัทมกุฎกาแปล ภาค 5, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 150-153.

¹³ ชุ.ธ.อ.(ไทย) 1/2/3/400.

¹⁴ ชุ.ธ.อ.(ไทย) 1/2/1/96-98.

รอบข้าง แล้วจึงจุดไฟด้วยหญ้าแห้งและฟืนแห้ง เสร็จแล้วกวาดกระดูกและถ่านถ้ำลงแม่น้ำคงคา¹⁵

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าวิถีจัดการศพด้วยการเผาเป็นพิธีที่เหมาะสมสำหรับผู้มีฐานะร่ำรวยเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้เงินในการว่าจ้างสัปเหร่อและค่าพินเผาศพ トラาจนถึงปัจจุบันนี้ผู้ที่ได้รับการเผาศพริมแม่น้ำคงคาก็ต้องเป็นผู้มีฐานะร่ำรวยเท่านั้น เนื่องจากพินในประเทศอินเดียมีราคาค่อนข้างแพงและหายาก

2. การฝังศพ วิถีการฝังศพนี้ปรากฏเฉพาะกรณีของนางสุทตติ หลานสาวของนางวิสาขาเท่านั้น เนื่องจากเป็นวิถีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดาเนินการกัน เพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตาย¹⁶ จึงไม่ปรากฏว่ามีพิธีการฝังศพในกรณีอื่นๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แม้ในปัจจุบันนี้การฝังก็ไม่เป็นที่นิยมสักเท่าไร เพราะเป็นการใช้พื้นที่อย่างสิ้นเปลือง ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของที่ระบุนว่าในอดีตนั้นประเทศญี่ปุ่นนิยมการฝังศพมากกว่าการเผา แต่ในปัจจุบันนิยมเผาศพมากกว่าร้อยละ 99.5¹⁷

3. การทิ้งศพ เป็นวิถีการจัดการศพที่ปรากฏในกรณีของนางสิริมา ผู้วิจัยเห็นว่าวิถีการจัดการศพโดยการทิ้งศพนี้เป็นธรรมเนียมปกติในสังคมอินเดียพุทธกาล โดยเทียบเคียงได้จากความในขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “ไม่นานหนอ กายนี้จัดทอนทับแผ่นดิน กายนี้วิญญาณไปปราศแล้ว อันบุคคลทิ้งแล้ว รวากับท่อนไม้ ไม่มีประโยชน์ฉะนั้น”¹⁸ หรือความว่า “ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ว 1 วัน ตายแล้ว 2 วัน หรือตายแล้ว 3 วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม”¹⁹ ธรรมเนียมการทิ้งศพนั้นมีหลักฐานจากการพิจารณาผ้าบังสุกุลของพระสงฆ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผ้าบังสุกุลนั้นเป็นผ้าคลุกฝุ่นหรือผ้าห่อศพที่ถูกทิ้งตามสถานที่ต่างๆ พระสงฆ์เมื่ออยากได้ผ้านั้นก็สามารรถเข้าไปพิจารณานาผ้านั้นมาตัด เย็บ ย้อมเป็นผ้าจีวรได้ จึงจะเห็นได้ว่า การทิ้งศพไว้โดยไม่เผา ไม่ฝังนั้น เป็นการจัดการศพอีกวิธีหนึ่งที่นิยมกันในสมัยพุทธกาล

¹⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, ขอนดีในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, 2541), หน้า 179-182.

¹⁶ พระครูกลยาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ), “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนดาบลตรวจอาเภอศรีนครินทร์ จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 37.

¹⁷ ปิณิตรา พรหมรักษ์, “การเปลี่ยนแปลงของธุรกิจงานศพในรูปแบบศาสนาพุทธของประเทศญี่ปุ่น หลังช่วงปี ค.ศ.1960 จนถึงปัจจุบัน”, ปริญญาานิพนธ์ของกระบวนวิชาสัมมนาภาษาและวรรณกรรมญี่ปุ่น, (คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558), หน้า 17.

¹⁸ 17 ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/2/1/388.

¹⁹ 18 ม.อ. (ไทย) 14/154/199

พระครูกลียาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ) ได้สรุปขั้นตอนการจัดงานศพในสมัยพุทธกาลไว้ ดังนี้²⁰

- 1) จะต้องแจ้งต่อพระราชา (ผู้นำทางบ้านเมือง)
- 2) ผู้นำทางบ้านเมืองจะต้องแจ้งต่อผู้นำทางศาสนา
- 3) เตรียมศพ โดยวิธีการทำความสะอาดด้วยน้ำหรือน้ำหอม
- 4) ห่อศพด้วยผ้าขาวและทาการเก็บศพไว้ 3-6 วันแล้วจึงทาพิธีฌาปนกิจ
- 5) เตรียมสถานที่ทาพิธีกรรมฌาปนกิจ คือ เตรียมจิตกาธาน กองฟืน น้ำมัน
- 6) นาคพาไปป่าช้าหรือสถานที่ทาพิธีกรรมฌาปนกิจ
- 7) เปิดโอกาสให้ภิกษุสามเณรตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาไดพิจารณาอุสภกัมมัฏฐาน โดยอาศัยซากศพเป็นอุปกรณ์เป็นเครื่องมือ (เฉพาะกรณีเท่านั้น)
- 8) ว่าจ้างหรือบอกกล่าวสัปเหร่อให้ทาพิธีกรรมฌาปนกิจ
- 9) ทาพิธีกรรมฌาปนกิจ
- 10) เก็บอัฐิทั้งในแม่น้ำและส่วนหนึ่งเก็บไว้สักการบูชา

เมื่อพิจารณาจากวิธีการจัดงานศพทั้ง 3 วิธีข้างต้นนี้แล้วจะพบว่า การจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีข้อสังเกตที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ความเรียบง่าย เนื่องจากพระพุทธศาสนาเห็นว่าศพของมนุษย์นั้นเป็นเหมือนท่อนไม้ที่ไร้วิญญาณ²¹ ไม่ควรแก่การคร่ำครวญ ห่วงหา จึงไม่จำเป็นต้องมีการดาเนินการใดๆ ให้อย่างซบซ้อน จะเห็นได้จาก การนำไปทิ้งให้เป็นอาหารของสัตว์ต่างๆ หรือเผาอย่างเรียบง่ายภายในวันเดียวหรือสองวัน โดยไม่ต้องมีแม้กระทั่งจิตกาธาน ดังกรณีของพระพาหิยะพระพุทเจ้าตรีสเพียงให้ยกไว้บนเตียงแล้วเผา²² ไม่มีพิธีสวดพระอภิธรรม บังสุกุลอย่างเช่นในสังคมไทย ด้วยวิธีที่เรียบง่ายนี้การจัดงานศพจึงไม่จำเป็นต้องใช้เงินจนวนมาก ปัญหาคนตายขายคนเป็นจะไม่เกิดขึ้นดังเช่นที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

2. คติธรรมจากงานศพ จะสังเกตว่าในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทเจ้าทรงใช้ศพเป็นเครื่องมือสอนธรรมให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสังขาร อายุ บุคคล มีพระเถระหลายรูปที่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลโดยการพิจารณาซากศพ เป็นการเข้าใจโดยตรงจากสภาพจริงไม่ใช่ปริศนาธรรม แต่ในการจัดงานศพปัจจุบันนั้นไม่ได้สอนหรือนำมาเป็นอุทาหรณ์โดยตรงเช่นในอดีต กระนั้น ในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องเรียนรู้หลักธรรมจากปริศนาธรรมที่เกิดขึ้นในงานศพแทน เช่น การจุดตะเกียงท้ายศพ การเรียกศพกินข้าว การมีตุ่มสามหางนาทางศพไปป่าช้า เป็นต้น

3. การเก็บอัฐิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการเก็บอัฐิเฉพาะกรณีของพระพุทเจ้าและพระสาวกองค์สำคัญ เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระพาหิยทารุจิระยะ โดยให้ทาเจตีย์สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของท่านเหล่านั้นไว้ ทั้งนี้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เคารพสักการะ โดยทรงยกอุปการะบุคคลคือบุคคลที่ควรหาสอุปไว้สักการบูชา 4 ประเภทขึ้นแสดง คือ 1) พระตถาคต

²⁰ พระครูกลียาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ), “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวจจากอำเภอศรีมรงค์ จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, หน้า 53.

²¹ ม.ม. (ไทย), 12/502/446.

²² พ.ศ.(ไทย) 25 /10/183-187.

อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า 2) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า 3) พระสาวกของพระตถาคต และ 4) พระเจ้าจักรพรรดิ²³ ส่วนบุคคลทั่วไปนั้นไม่นิยมการเก็บอัฐิ ถ้า ใครเก็บกระดูกไว้จะเป็นบาปมาก เพราะทำให้ผู้ตายไม่ได้ขึ้นสวรรค์อย่างสมบูรณ์²⁴

จะเห็นได้ว่าการจัดงานศพในปัจจุบันมีความแตกต่างจากที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แม้สังคมไทยจะเป็นสังคมพระพุทธศาสนา แต่อิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อพราหมณ์ฮินดูได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดรูปแบบพิธีกรรมงานศพด้วย ทำให้การจัดงานศพมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังผูกพันประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้ขบคิดกันได้

บทสรุป

โดยสรุปแล้วการจัดการศพในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักการพื้นฐานคือความเรียบง่าย เนื่องจากเห็นว่า ความตายเป็นเรื่องปกติ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องประสบพบเจอกันทุกคน ไม่มีใครหนีพ้นไปได้ ประกอบกับร่างกายที่ปราศจากวิญญาณนั้นไม่มีความจำเป็นใดใดที่จะต้องอวรณ์เลย จึงจัดการศพให้เรียบง่ายด้วยการเผา ฝัง และทิ้งไปตามป่า ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็ปรากฏความเรียบง่ายนี้ด้วยเช่นกัน ดังกรณีของพระอัครสาวก นางสิริมาเป็นต้น ส่วนที่จะทำให้พิเศษกว่าเดิมนั้นก็เป็นการเคารพสักการะอย่างสูงสุด เช่น การจัดงานศพของพระบรมศาสดา เป็นต้น เมื่อวิเคราะห์วิธีการจัดงานศพในสมัยพุทธกาลแล้วพบว่า มีความเรียบง่ายและบางกรณียังใช้งานศพเป็นอุบายในการพิจารณาให้เห็นสัจธรรมคือความไม่เที่ยง เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทในชีวิตต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพกับการสร้างสังคมพอเพียงอย่างสร้างสรรค์
2. ควรมีการศึกษาผลกระทบจากการจัดงานศพที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะทางออกที่เหมาะสมต่อไป

²³ คูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) 10/205-206/152-154

²⁴ หลวงวิจิตรวาทการ, ของดีในอินเดีย, หน้า 182.

บรรณานุกรม

- ปณิติรา พรหมรักษ์. “การเปลี่ยนแปลงของธุรกิจงานศพในรูปแบบศาสนาพุทธของประเทศไทยในช่วงปี ค.ศ.1960 จนถึงปัจจุบัน”. **ปริญญาานิพนธ์ของกระบวนวิชาสัมมนา ภาษาและวรรณกรรมญี่ปุ่น**. คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558.
- พระครูกล้ายาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ). “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษา ชุมชนตาบลดรวง อาเภอศรีมรงค์ จังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.
- พระทองไท กัสปะ. “พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวอาเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เรียงเรียง. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ตรวจชำระ. **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.
- พหล แก้วเขียว. **ฉาปนกิจ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมมิก จากัด, 2545.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์, 2532.
- สมเด็จพระปรมาณูชิตชินโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร: อานวยการสำนักพิมพ์, 2534.
- หลงวิจิตรวาทการ. **ของดีในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จากัด, 2541.
- อารดา ฉิมมากร. “ธุรกิจรับจัดงานศพออนไลน์”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2550.